8 КЛАС

Церковні та релігійні проблеми в Україні XVI ст. Берестейська церковна унія 1596 р.

Захарчук Валентина · 28.09.2026

Історія України • 8 клас • Навчальний конспект

У XVI столітті релігійне життя українських земель переживало складний період. Православна церква залишалася важливим осередком духовності, освіти й культурної самобутності українського населення, однак її становище було непростим. Вона відчувала вплив політичних змін, конкуренцію з католицькою церквою, внутрішні проблеми церковного управління та поширення реформаційних ідей.

Після Люблінської унії 1569 року більшість українських земель опинилася у складі Речі Посполитої, де значний вплив мала католицька церква. За цих умов православні єпископи, духовенство, шляхта та міщани по-різному оцінювали необхідність реформування церкви й можливість об’єднання з Римом.

Важливою подією стала Берестейська церковна унія 1596 року, яка спричинила утворення греко-католицької церкви та загострила релігійні суперечності в українському суспільстві.

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2074

Хронологія: дати та події, які потрібно запам’ятати

Дата	Подія
1569 р.	Люблінська унія; більшість українських земель переходить до Польського королівства у складі Речі Посполитої
1570-ті рр.	Поширення реформаційних ідей на українських землях
1576 р.	Заснування Острозької академії — важливого православного освітнього центру
1586 р.	Утворення Львівського православного братства; отримання братством ставропігійних прав
1590 р.	Початок переговорів частини православних єпископів щодо об’єднання з Римом
1595 р.	Підписання частиною православних єпископів документів про церковне об’єднання; переговори з Римом
1596 р.	Берестейська церковна унія
1596 р.	Розкол православної ієрархії на прихильників і противників унії

Основні терміни

Православ’я — один із напрямів християнства, що сформувався внаслідок історичного поділу християнської церкви та зберігає власні богословські, богослужбові й церковні традиції.

Католицизм — один із напрямів християнства, центром якого є Рим, а главою церкви — Папа Римський.

Реформація — релігійний і суспільний рух XVI століття, спрямований на реформування католицької церкви, що призвів до виникнення протестантських церков.

Контрреформація — діяльність католицької церкви у XVI–XVII століттях, спрямована на протидію Реформації, зміцнення католицизму та оновлення церковного життя.

Церковна унія — об’єднання церков або їхніх частин, яке передбачає узгодження певних положень віровчення та церковного управління.

Берестейська церковна унія — угода 1596 року, за якою частина православних єпископів Київської митрополії визнала верховенство Папи Римського, зберігши східний обряд і низку православних традицій.

Греко-католицька церква — християнська церква східного обряду, яка перебуває в єдності з Римським престолом.

Православні братства — громадські організації православних міщан, які займалися підтримкою церкви, освіти, книгодрукування та захистом православних громад.

Ставропігія — особливий статус церковної або монастирської установи, яка підпорядковувалася безпосередньо патріарху, а не місцевому церковному ієрархові.

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2074

Єзуїти — члени католицького ордену Товариства Ісуса, заснованого в XVI столітті, які активно займалися освітою, місіонерством і поширенням католицького віровчення.

Церковні та релігійні проблеми в Україні XVI століття

Становище православної церкви

У XVI столітті православна церква на українських землях відігравала важливу роль у збереженні духовних традицій, культури, освіти та руської (українсько-білоруської) самобутності. Проте її становище у складі держав, де провідні політичні позиції належали католицькій шляхті, було складним.

Православна церква мала низку внутрішніх проблем. Частина духовенства недостатньо дбала про освіту, церковну дисципліну та духовні обов’язки. Церковні посади нерідко залежали від світських власників і королівської влади, які могли призначати на них людей, керуючись власними інтересами.

Особливо гострою була проблема **світського патронату**. Право патронів впливати на призначення церковних керівників часто призводило до того, що церковні посади отримували не завжди підготовлені люди. Деякі єпископи розглядали церковні маєтки й посади як джерело прибутків та політичного впливу.

У православній церкві також виникали конфлікти між єпископами, духовенством, монастирями та православними міщанами.

Основні проблеми православної церкви

- недостатній рівень освіти частини духовенства;
- порушення церковної дисципліни;
- залежність церковних посад від світської влади та землевласників;
- занепад окремих монастирів і церков;
- конфлікти між церковною ієрархією та православними братствами;
- обмежені можливості православної церкви в умовах переваги католицизму в політичному житті Речі Посполитої;
- недостатня підтримка з боку Константинопольського патріархату, який сам перебував у складному становищі під владою Османської імперії.

Ці проблеми спричинили необхідність реформування православного церковного життя. Частина православних ієрархів вважала, що об’єднання з католицькою церквою може допомогти подолати кризу.

Реформаційні та контрреформаційні процеси

У XVI столітті українські землі зазнали впливу Реформації та Контрреформації.

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2074

Реформаційні ідеї поширювалися через діяльність протестантських громад, освічених людей, друкарів і навчальних закладів. Частина шляхти підтримувала протестантські течії, зокрема кальвінізм.

Реформація сприяла розвитку релігійної полеміки, освіти, книгодрукування та інтересу до вивчення Святого Письма.

Католицька церква, реагуючи на поширення протестантизму, розпочала Контрреформацію. Важливу роль у цьому процесі відіграв орден єзуїтів.

Єзуїти відкривали школи та колегії, організовували проповідницьку діяльність, поширювали католицьку освіту. Їхні навчальні заклади мали високий рівень викладання, що приваблювало представників шляхти та міщан.

Діяльність єзуїтів посилила католицький вплив на українських землях, але водночас сприяла розвитку освіти та загостренню релігійної полеміки.

Православні братства та боротьба за церковні права

Важливу роль у захисті православної віри відігравали братства — організації православних міщан.

Братства створювалися при церквах і займалися підтримкою духовного життя, освіти, книгодрукування, благодійності та захисту прав православних громад.

Особливо значущим стало **Львівське Успенське братство**, яке в 1586 році отримало від Константинопольського патріарха особливі права. Його діяльність сприяла розвитку братської школи, друкарні та православної книжкової культури.

Братства виступали проти зловживань духовенства, прагнули підвищити освітній рівень священників, контролювали церковне життя та захищали інтереси православних міщан.

Водночас між братствами й єпископами виникали конфлікти. Братства прагнули більшої участі мирян у церковному управлінні, тоді як єпископи намагалися зберегти власні повноваження.

Ці суперечності стали однією з причин, чому частина церковної ієрархії почала розглядати об’єднання з Римом як можливий шлях реформування церкви.

Берестейська церковна унія 1596 року

Причини укладення унії

Наприкінці XVI століття частина православних єпископів Київської митрополії виступила за об’єднання з католицькою церквою під владою Папи Римського. Вони сподівалися, що унія допоможе подолати внутрішні проблеми православної церкви та поліпшить її становище в Речі Посполитій.

Причини укладення унії були комплексними.

history-teacher.com

Церковні причини:

- прагнення реформувати православну церкву;
- бажання підвищити освітній і моральний рівень духовенства;
- необхідність зміцнити церковну дисципліну;
- конфлікти між єпископами та православними братствами;
- прагнення частини ієрархії посилити власні права та авторитет.

Політичні причини:

- прагнення православних єпископів отримати становище, рівне католицьким ієрархам;
- бажання домогтися більшого політичного впливу в Речі Посполитій;
- зацікавленість польської влади у зміцненні релігійної єдності держави;
- прагнення Римської католицької церкви поширити свій вплив на православне населення.

Культурні та суспільні причини:

- посилення польського культурного впливу;
- полонізація частини української шляхти;
- поширення католицької освіти;
- активізація діяльності єзуїтів;
- загострення суперечностей між різними християнськими конфесіями.

Підготовка Берестейської унії

Наприкінці 1580-х — на початку 1590-х років частина православних єпископів почала вести переговори про об’єднання з Римом.

Серед прихильників унії були митрополит **Михайло Рогоза**, єпископи **Іпатій Потій** та **Кирило Терлецький**. Вони вважали, що об’єднання з католицькою церквою дасть можливість православному духовенству зберегти східні церковні традиції, водночас отримавши визнання та підтримку Риму.

Православні єпископи висували низку умов. Вони прагнули зберегти:

- східний церковний обряд;
- традиційні богослужіння;
- церковний календар;
- право висвячувати духовенство;
- власну церковну організацію;
- церковні традиції та обряди.

Водночас вони погоджувалися визнати верховенство Папи Римського та окремі

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2074

положення католицького віровчення.

Переговори відбувалися не без суперечностей. Частина православних діячів підтримувала ідею об’єднання, інші вважали її загрозою православній вірі та церковній незалежності.

Укладення Берестейської церковної унії

У жовтні 1596 року в місті Бересті (нині Брест, Білорусь) відбувся церковний собор, на якому мало бути офіційно проголошено об’єднання частини православної церкви з католицькою.

Однак учасники не дійшли згоди. Собор фактично розділився на два окремі зібрання.

Прихильники унії на чолі з митрополитом Михайлом Рогозою та єпископами Іпатієм Потієм і Кирилом Терлецьким проголосили об’єднання з Римською католицькою церквою.

Противники унії — частина православних єпископів, духовенство, представники братств і православна шляхта — відмовилися визнавати рішення унійного собору. Серед відомих противників унії був князь **Костянтин-Василь Острозький**, який виступав за збереження православної церкви.

Унаслідок цього Берестейська унія не об’єднала всіх православних, а спричинила церковний розкол.

Умови Берестейської унії

Православні єпископи, які прийняли унію, погодилися:

- визнати верховенство Папи Римського;
- прийняти католицьке віровчення в основних догматичних питаннях;
- зберегти східний обряд;
- зберегти церковнослов’янську мову богослужіння;
- зберегти традиційні церковні обряди та звичаї;
- не переходити на латинський обряд.

Таким чином, уніатська церква зберігала східну богослужбову традицію, але визнавала церковну владу Римського папи.

Що змінилося внаслідок Берестейської унії?

Після 1596 року на українських землях існували дві церковні спільноти, які претендували на спадкоємність Київської митрополії:

- православна церква, яка не визнала унію та зберігала підпорядкування Константинопольському патріархату;
- унійна церква, яка визнала верховенство Папи Римського, зберігши східний обряд.

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2074

Унійна церква згодом стала відомою як греко-католицька.

Берестейська унія не забезпечила повного релігійного миру. Навпаки, вона загострила конфлікти між православними та уніатами, спричинила суперечки за церковні храми, монастирі, майно та право призначення духовенства.

Православні не погоджувалися з тим, що унія була проголошена без згоди всіх представників церковної спільноти. Вони продовжували захищати свої релігійні права, створювали братства, підтримували школи, друкарні та православні монастирі.

Наслідки Берестейської церковної унії

Релігійні наслідки:

- виникнення греко-католицької церковної спільноти;
- поділ православної церковної спільноти;
- загострення конфесійних суперечностей;
- боротьба за церковні храми, монастирі та майно;
- посилення релігійної полеміки.

Політичні наслідки:

- унія стала предметом політичної боротьби в Речі Посполитій;
- посилилися суперечності між православними та католицькими діячами;
- православне населення активніше відстоювало свої права;
- релігійні питання набували політичного та суспільного значення.

Культурні наслідки:

- активізувалася діяльність православних братств;
- розвивалися школи та книгодрукування;
- посилилася полемічна література;
- зросла роль освіти у захисті релігійної та культурної самобутності;
- церковне питання стало важливим чинником формування української суспільної свідомості.

Порівняння православної та унійної церков після 1596 року

Ознака	Православна церква	Унійна церква
Відношення до Папи Римського	Не визнавала його верховенства	Визнала верховенство Папи
Церковна юрисдикція	Константинопольський патріархат	Римський престол
Богослужбовий обряд	Східний	Східний
Богослужбова традиція	Зберігала православні традиції	Зберігала східні традиції

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2074

Віровчення	Православне	Католицьке
Мова богослужіння	Переважно церковнослов’янська	Зберігалася церковнослов’янська традиція
Суспільна підтримка	Значна частина православного населення, братства, православна шляхта	Частина єпископату та духовенства, підтримка королівської влади

Значення Берестейської унії в історії України

Берестейська церковна унія стала однією з найважливіших подій релігійного життя українських земель наприкінці XVI століття.

Вона засвідчила, що церковні проблеми були тісно пов’язані з політикою, освітою, суспільними відносинами та культурою.

Унія не ліквідувала православ’я на українських землях. Православна церква продовжила існувати, а її прихильники активно боролися за відновлення прав і церковної організації. Водночас сформувалася унійна церковна спільнота, яка згодом стала греко-католицькою церквою.

Релігійні суперечності після Берестейської унії стали однією з причин активізації православного культурно-освітнього руху. Братства, школи, друкарні та православні діячі відіграли важливу роль у збереженні культурної самобутності українського населення.

Отже, Берестейська унія мала неоднозначні наслідки: вона сприяла появі нової церковної традиції, але водночас посилила релігійне протистояння та суспільні конфлікти.

Головне, що потрібно запам’ятати

- У XVI столітті православна церква на українських землях переживала кризу.
- Важливими проблемами були низький рівень освіти частини духовенства, світський патронат, внутрішні конфлікти та недостатня підтримка.
- Православні братства боролися за церковні права, розвиток освіти й книгодрукування.
- Частина православних єпископів прагнула об’єднання з католицькою церквою.
- **Берестейська церковна унія була укладена 1596 року.**
- Частина православних єпископів визнала верховенство Папи Римського, зберігши східний обряд.
- Унія спричинила поділ церковної спільноти на православних та уніатів.
- Релігійні суперечності посилили культурно-освітній рух і боротьбу за права православних.

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2074

Перевірте себе

1. Яким було становище православної церкви в Україні у XVI столітті?
2. Які проблеми існували всередині православної церкви?
3. Що таке світський патронат?
4. Яку роль відігравали православні братства?
5. Чому частина православних єпископів підтримувала ідею церковної унії?
6. Які причини укладення Берестейської унії?
7. Коли відбулася Берестейська церковна унія?
8. Які умови прийняли прихильники унії?
9. Чому Берестейська унія не об’єднала всіх православних?
10. Якими були наслідки унії для релігійного та культурного життя українських земель?
11. Чим православна церква відрізнялася від унійної після 1596 року?
12. Чому Берестейська унія мала неоднозначне значення в історії України?

Використані джерела

1. **Власов В. С., Данилевська О. М., Ващук Д. П.** *Історія України. 8 клас. Повторне видання.* Київ: Генеза, 2025. Параграф про церковні та релігійні проблеми в Україні XVI ст. і Берестейську церковну унію 1596 р.
Електронна версія підручника.

2. **Гудзяк Б. О., Ту О. Ю.** Берестейська церковна унія 1596 р. // *Енциклопедія історії України*. Інститут історії України НАН України.
Енциклопедична стаття. Історичний ресурс

3. **Берестейська церковна унія 1596 року** // *Велика українська енциклопедія*.
Енциклопедичний матеріал. ВУЕ+1

4. **Історія України. Довідник.** Матеріали про національний і релігійний рух в Україні XVI — першої половини XVII ст., Берестейську унію.
Довідковий матеріал. uahistory.co

5. Матеріали з історії церковного життя в Україні XVI століття: православна церква, братства, передумови та наслідки Берестейської унії.

history-teacher.com